

**Юрова Анастасія**

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
Полтавського національного педагогічного  
університету імені В. Г. Короленка  
(науковий керівник – О. Лук'яненко)  
(м. Полтава)*

## **МІСТИКА У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ**

Микола Гоголь є одним із найвідоміших класиків української та російської літератури, а його твори насичені елементами містики, які залишаються актуальними і досі. Дослідження його творчості дозволяє краще зрозуміти феномен містики в літературі та роль фольклорних і релігійних уявлень у формуванні літературного процесу.

Містика у творчості Гоголя відображає загальні духовні та моральні пошуки, що хвилюють суспільство і сьогодні. Вона зачіпає питання добра і зла, людської душі, долі, гріха та каяття, що робить її близькою до сучасного читача.

Вивчення містичних мотивів у творчості Миколи Гоголя дає можливість поєднати літературознавство, культурологію та філософію, що робить це дослідження цінним для розуміння культурного контексту епохи.

В епоху відродження інтересу до окультичного, міфологічного та релігійного у мистецтві, дослідження містики в літературі Гоголя є своєрідним культурним мостом між класичною літературою та сучасними культурними явищами.

Фантастичні елементи відіграють важливу роль у становленні та розвитку української літератури, починаючи з класичних творів і до сучасних жанрів. Їхня присутність у творах багатьох відомих авторів, таких як Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка та Володимир Винниченко, підкреслює важливість фантастики як літературного засобу для зображення глибоких духовних та соціальних проблем [1, с. 230].

Фантастика, містика та елементи надприродного стали невід'ємною частиною української літератури. Вони не лише доповнюють традиційні жанри, а й відкривають нові горизонти для розвитку творчості, допомагаючи авторам досліджувати глибинні проблеми людського існування, суспільства та природи.

Повість «Ніч перед Різдвом» входить до збірки «Вечори на хуторі поблизу Диканьки». Збірка була написана після того, як Гоголь повернувся з подорожі по Європі, яку здійснив у 1829 році. Під час цієї подорожі письменник відчув глибоку ностальгію за рідними краями та друзями, що стало поштовхом для створення циклу оповідань про українські легенди та звичаї [2, с. 10].

У квітні 1829 року в листі до матері Гоголь просив її надати опис традицій малоросійських селян, зокрема звичаїв та обрядів, таких як свято Івана Купала, Різдво, колядки, вечорниці, а також народних вірувань про русалок і нечисту силу. Марія Іванівна Гоголь із великою турботою допомогла синові, і це стало основою для написання його перших оповідань [3, с. 49].

Перший твір «Вечір на Івана Купала» з'явився в 1830 році в журналі «Отечественные записки» і здобув значний успіх. До травня 1831 року Гоголь написав ще кілька оповідань, з яких і був складений перший том збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки». Щоб уникнути критики, Гоголь видав «Вечори» від імені вигаданого пасічника Рудого Панька. Збірка отримала визнання, включно з високо оціненими відгуками Олександра Пушкіна, який зазначав: «Ось справжні веселощі, щирість, невимушеність, а місцями яка поезія!» [4, с. 33].

У 1832 році була опублікована друга частина збірки, яка включала такі твори, як «Ніч перед Різдвом», «Страшна помста», «Заколдованное место». Збірка стала новим літературним явищем завдяки своєму стилю, змісту та формі, що принесло Гоголю широку популярність.

У нашому дослідженні ми аналізуємо містичних персонажів у декількох повістях зі збірки: «Ніч перед Різдвом», «Травнева ніч, або Утоплена» та «Сорочинський ярмарок».

Аналізовані нами повісті були чимало разів екранізовано, або показано на сцені. Наприклад, «Вечори на хуторі біля Диканьки» – це радянський фільм 1961 року, знятий режисером Олександром Роу, який оснований на оповіданні Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом»; «Травнева ніч, або Утоплена» – це радянський повнометражний кольоровий художній стереофільм-казка, знятий у 1952 році на Кіностудії ім. М. Горького під керівництвом режисера Олександра Роу, заснований на однойменній повісті М. В. Гоголя; «Сорочинський ярмарок» – це українська радянська звукова кольорова музична комедія, знята у 1938 році режисером Миколою Екком на Київській кіностудії (тепер – імені Олександра Довженка), яка створена на основі однойменної повісті Миколи Гоголя [5].

Події повісті Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом» відбуваються в селі Диканька, яке розташоване в Полтавській губернії України. Село є основним місцем дії, де розгортаються містичні та комічні ситуації за участю головних персонажів. Опис цього села сповнений українського колориту, що відображає народні традиції, звичаї та легенди.

У повісті «Ніч перед Різдвом» опис села Диканька, де відбуваються події, подано у поєднанні з українськими традиціями та фольклором. У тексті зазначено, що це село було відоме своєю мальовничістю, що навіть архієрей хвалив місце, де воно знаходиться. Коваль Вакула прославився в Диканьці як

вправний маляр, що навіть малював для церкви, прикрашаючи її зображенням чорта.

У повісті Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом» важливу роль відіграють кілька містичних персонажів, які створюють особливий колорит твору.

Одним з головних містичних персонажів є чорт. Він викрадає місяць, щоб створити темряву і перешкодити ковалю Вакулі зустрітися з Оксаною, його коханою. Чорт має сатиричний вигляд, постійно намагається додати людям проблем, але його витівки часто викликають комічні ситуації. Його зусилля більше шкодять йому самому, ніж іншим, що надає оповіді гумористичного забарвлення.

Ще один важливий персонаж – відьма Солоха, мати коваля Вакули. Вона є типовою відьмою українського фольклору: володіє магічними здібностями, може літати на мітлі та брати участь у різних чаклунських діях. Солоха вступає у стосунки з нечистою силою і використовує свої чари, щоб маніпулювати іншими [6, с. 2].

Козак Пацюк у повісті «Ніч перед Різдвом» також має містичні риси, хоча й не настільки явно, як чорт або Солоха. Пацюк виглядає звичайним селянином, але його поведінка і здібності натякають на зв'язок з потойбічними силами. Наприклад, він має здатність їсти вареники, не торкаючись їх руками – вони самі пливають до його рота. Цей момент підкреслює його таємничість і вказує на володіння якоюсь магічною силою. Його образ також пов'язаний з народними віруваннями про чаклунів і людей, які мають надприродні здібності, але не є явними представниками нечистої сили, як чорт чи відьма [7, с. 53].

По-перше, чорт є представником «нечистої сили» та має величезний страх перед хрестом:

«Чорт зробився такий тихий, мов ягнятко... «Змилуйся, Вакуло!» жалібно простогнав чорт: «Все, чого тобі треба, все зроблю, пусти тільки душу на покаєння: не клади на мене страшного хреста!» [9]

Цей момент підкреслює слабкість чорта перед християнськими символами, зокрема хрестом. Незважаючи на свої злі наміри, він безсилий перед священними речами, що символізує перемогу добра над злом. Чорт постає як боягузлива і хитра істота, яка намагається уникнути покарання.

По-друге, чорт викрадає місяць.

«Чорт підкрадався потихеньку до місяця... раптом схопив він обома руками місяць... нарешті покwapно сховав до кишені, і, начебто нічого й не було, побіг далі.» [9]

У цьому уривку чорт викрадає місяць, намагаючись створити темряву, яка допоможе йому нашкодити людям. Це демонструє його підступність і хитрість. Але, незважаючи на всю свою прудкість, його дії врешті-решт спричиняють комічні ситуації, а не серйозну шкоду.

Коли чорт вирішує викрасти місяць, він планує свій вчинок з усією хитрістю і спритністю, властивими його натурі. Він спостерігає за місяцем, що сяє яскраво на нічному небі, і його злі думки розростаються.

В темряві ночі, чорт створює навколо себе магічну атмосферу, сповнену таємничості і страху. Він насилає на землю своїх служителів, які починають підготовку: закривають небосхил важкими хмарами, щоб люди не могли бачити, що він замислив.

Коли місяць нарешті опиняється в досяжності, чорт простягає свої руки і намагається схопити його. В його діях відчувається іронія: в той час як він мріє про темряву і хаос, його зусилля призводять до неочікуваних наслідків. В момент, коли він намагається вкрати місяць, відбувається щось неймовірне – місяць починає сяяти ще яскравіше, і вся сцена наповнюється світлом.

У цей момент чорт, який був упевнений у своїй перемозі, виявляється оточеним яскравим сяйвом. Його хитрі плани починають розпадатися, і в той же час він усвідомлює, що його дії призводять не до темряви, а до ще більшого світла, яке виявляється нездатним приглушити його злі наміри. Це створює комічний момент, адже чорт, який планував нашкодити людям, замість цього лише підсвітив їхній шлях.

Така ситуація стає символом того, що злі наміри можуть обернутися проти самого злого персонажа, і навіть у найтемніших планах є місце для несподіванок і гумору.

Перейдемо до аналізу Солохи як містичного персонажу. Про цю пані сам Гоголь пише, що вона відьма:

«Що Солоха справді відьма; що Кизяколупенків парубок бачив у неї ззаду хвіст... ще в позатой четвер чорною кішкою перебігла дорогу.» [9]

Солоха, як типова відьма українського фольклору, втілює у собі багато характерних рис і атрибутів, що пов'язують її з містичними силами та світлом і темрявою. Її здатність перетворюватися на різних тварин – від птахів до звірів – підкреслює її близькість до природних елементів і вказує на вміння використовувати магію для досягнення своїх цілей. Хвіст, що є одним з найпомітніших її атрибутів, служить символом її зв'язку з нечистою силою, адже в українських повір'ях саме такі ознаки вказують на надприродний статус.

Образ Солохи також насичений глибоким символізмом. Вона представляє собою поєднання жіночої сили, мудрості та небезпеки, що викликає у селян страх і повагу. Її дії можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки, адже, згідно з народними віруваннями, відьми здатні як навести порчу, так і допомогти у важкій ситуації.

Солоха є не лише фольклорним персонажем, а й культурним символом, що відображає народні вірування, страхи і стереотипи щодо жінок, які володіють незвичайними здібностями. Її образ, наділений містичними рисами, додає

глибини до розповіді та робить її цікавою для слухачів. У поєднанні з іншими елементами українського фольклору, Солоха стає яскравим представником уявлень про магію і надприродне, що глибоко вкорінені в культурній спадщині народу.

Солоха справжній маніпулятор, вона вміло причаровувала чоловіків:

«Вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків, що до неї вчашали і голова, і дяк.» [9]

Солоха використовує свою чарівність і маніпулює чоловіками, щоб здобути вигоду. Це робить її не лише відьмою, а й майстерною маніпуляторкою. Її образ є комічним, але також натякає на силу жінок у суспільстві, які можуть контролювати чоловіків навіть через магичні методи.

У повісті Пацюк описується як колишній запорожець, але його справжня історія залишається невідомою.

«Цей Пузатий Пацюк справді був колись запорожцем; але чи його прогнали, чи він сам утік із Запорожжя, цього ніхто не знав... Як він прибув до села, всі вже дізналися, що він знахар». Пацюка описують як важкого чоловіка, який має репутацію знахаря, що підкреслює його зв'язок із магичними силами» [9].

Ця цитата підкреслює таємничість його походження. Він приїжджає до села з репутацією знахаря, що вказує на його зв'язок із магичними силами та окультними знаннями. Важка статура Пацюка, поєднана з його незвичайними здібностями, створює образ людини, яка має велику силу, але в той же час викликає певний страх у оточуючих.

Пацюк демонструє свої надприродні здібності у сцені з варениками:

«Тільки він устиг подумати це, як Пацюк роззявив рота; подивився на вареники і ще більше роззявив рота. Тоді вареник вискочив з миски, шубовснув у сметану... і якраз потрапив йому в рот.» [9].

Ця сцена вказує на його здатність управляти предметами навколо себе, навіть не торкаючись їх. Вареники, які самі плывуть до нього, демонструють його містичну природу, а також ставлять під сумнів традиційні уявлення про фізичний світ.

Діалог між Вакулою і Пацюком підкреслює роль Пацюка як посередника між людьми і нечистою силою:

«Коли треба чорта, то й іди собі до чорта,» – відповів Пацюк, не зводячи на нього очей, та далі ковтаючи галушки» [9].

Цей діалог свідчить про те, що Пацюк знає про нечисту силу і готовий взаємодіяти з нею. Він, таким чином, займає особливе місце в соціумі, будучи водночас смішним і містичним. Його прості, на перший погляд, слова мають глибокий зміст, відображаючи його розуміння того, що відбувається навколо.

Козак Пацюк – це персонаж з подвійним образом. З одного боку, він постає як ледачий селянин, що веде безтурботний спосіб життя, а з іншого – він володіє надприродними здібностями, які створюють містичну ауру навколо нього. Його здатність їсти вареники без рук, а також прямий зв'язок з чортом, роблять його не лише комічним, але й важливим містичним персонажем [9, с. 90].

Пацюк уособлює зв'язок між світом людей і світом нечистої сили. Він не бере активної участі в подіях, але завдяки своїм здібностям та репутації він надає їм містичний тон. Таким чином, Пацюк є символом таємничості українського фольклору, відображаючи глибокі страхи і вірування суспільства в магію та надприродні сили.

Образи козака Пацюка, Солохи та чорта в українському фольклорі є важливими елементами, які відображають вірування, традиції та культурні уявлення народу. Кожен з цих персонажів має свої унікальні характеристики, але вони також пов'язані між собою через спільну містичну природу.

Образи Пацюка, Солохи та чорта мають спільні корені в українському фольклорі, де магія, містицизм та віра в надприродні сили відіграють важливу роль. Вони символізують колективні страхи, бажання і спроби людей зрозуміти незрозуміле. Ці персонажі вказують на традиційні уявлення про взаємодію між людським світом і світом нечистих сил, а також на те, як вони впливають на повсякденне життя людей. У поєднанні, ці образи створюють багатий і різноманітний культурний контекст, що продовжує впливати на українську літературу і мистецтво.

#### Список використаних джерел :

1. Карапуца В., Левченко О. Українська фантастика XIX–XX століть у періодиці та книжкових виданнях. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2011. Вип. 6. С. 215–243.
2. Томенко М. Український романтик Микола Гоголь. Київ : Генеза. 2009. 120 с.
3. Ніколенко О., Шарбенко Т. «Столичний текст» М. Гоголя і М. Булгакова. Полтава: АСМІ, 2009. 190 с.
4. Бусел С. В. У Ніч перед різдвом із героями М. В. Гоголя. *Позакласний час.* 2006. №23–24. С. 32–34.
5. Килюшик І. Як Шевченко і Гоголь закладали основи української фантастики. Читомо | Культура читання і мистецтво книговидання | Усе про книги | *Читомо - портал про культуру читання і мистецтво книговидання.* URL: <https://chytomo.com/iak-shevchenko-i-hohol-zakladaly-osnovy-ukrainskoi-fantastyky/> (дата звернення: 18.10.2024).
6. Ломака А. Українські мотиви та фольклор у збірці Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки». *European Modern Studies Journal.* 2017. №1. С. 1–13.
7. Художній світ Гоголя : зб. наук.-метод. матеріалів / упоряд. В. В. Чирка. Полтава : ПОШПО, 2008. 168 с.
8. Вечори на хуторі під Диканькою: Для серед. шк. віку: пер. з рос. / Київ: Школа, 2007. 176 с.

9. Мацапура В. Особливості міфологізації козацького минулого в «українських» повістях Миколи Гоголя. *Літературознавство*. 2009. С. 83–91.

10. Лук'яненко О., Сальнікова О. Передача українського народного колориту творів М. В. Гоголя в англійському перекладі. *Наукова дискусія: теорія, практика, інновації* : Матер. IV всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. Київ : Нова освіта, 2014. С. 102–105.

11. Lukyanenko O., Saln-ikova O. National coloring in translation of Gogol's «The Foreword» to «Evenings on a Farm Near Dikanka». *Матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, «Бъдещето въпроси от света на науката»*. 2014. Том 13. Филологични науки. София : «Бял ГРАД–БГ» ООД. С. 96–99.